

УДК 246.6.001.32(045)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.64.30>

РЕЛІГІЙНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ КОНФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ

Олег Соколовський

*Житомирський державний університет імені Івана Франка,
факультет історії, права та публічного управління,
кафедра філософії та політології
вул. Велика Бердичівська, 40, 10008, м. Житомир, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-2228-3040>*

Юлія Лисецька

*Житомирський державний університет імені Івана Франка,
навчально-науковий інститут іноземної філології,
кафедра англійської філології та перекладу
вул. Велика Бердичівська, 40, 10008, м. Житомир, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-6747-5858>*

У статті проведено аналіз релігійних та етнорелігійних стереотипів як структурних елементів ментальності, релігійної свідомості та конфесійної ідентичності в сучасному українському соціокультурному просторі. Теоретико-методологічний вимір дослідження ґрунтується на поєднанні релігієзнавчого, філософсько-антропологічного та соціокультурного підходів, що дає можливість розглядати стереотипи як багатовимірні утворення, вкорінені в історичній пам'яті, архетипних структурах колективної свідомості та практиках буденної релігійності. Виявлено когнітивні, емоційно-афективні та поведінкові складові релігійних стереотипів, а також з'ясовано їхній функціональний зв'язок із догматичними структурами, ритуально-обрядовою практикою та механізмами релігійної соціалізації. Проаналізовано специфіку процесів стереотипізації в православному, католицькому та протестантському середовищах з урахуванням історичних, конфесійних і соціальних чинників їх формування та відтворення. Окреслено роль мас-медіа, публічного дискурсу й конфесійних наративів у закріпленні упереджених образів «свого» і «чужого», а також у трансляції стереотипізованих моделей релігійного мислення та поведінки. Особливу увагу приділено аналізу внутрішньоконфесійних і міжконфесійних стереотипів, які впливають на характер релігійної комунікації та конфесійної взаємодії в Україні. Визначено, що етнорелігійні стереотипи є важливим чинником конструювання індивідуальної та колективної релігійної ідентичності, оскільки вони окреслюють символічні межі спільноти, структурують уявлення про релігійну належність і забезпечують механізми її самовідтворення. Водночас підкреслено амбівалентний характер релігійних стереотипів, які, виконуючи стабілізаційну та інтегративну функції, можуть водночас спричиняти конфесійну поляризацію та ускладнювати процеси міжрелігійного діалогу. Зроблено висновок про необхідність подальшого релігієзнавчого осмислення феномену релігійних стереотипів у контексті трансформацій сучасного українського релігійного простору.

Ключові слова: релігійні стереотипи, етнорелігійні стереотипи, ментальність, релігійна свідомість, конфесійна ідентичність, православ'я, католицизм, протестантизм, міжконфесійні відносини.

Актуальність дослідження релігійних стереотипів зумовлена сукупністю глибоких соціокультурних, історичних та релігійних трансформацій, які відбуваються в сучасному українському суспільстві й істотно впливають на стан релігійної свідомості,

© Соколовський О., Лисецька Ю., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

конфесійної ідентичності та міжрелігійних відносин. Релігія в Україні залишається не лише формою індивідуальної духовності, а й потужним чинником символічного конструювання колективної ідентичності, носієм історичної пам'яті, культурних смислів і ціннісних орієнтирів. У цьому контексті особливого значення набуває проблема релігійних і етнорелігійних стереотипів, які пронизують як буденний рівень суспільної свідомості, так і публічний дискурс, визначаючи моделі сприйняття «свого» і «чужого», конфесійні межі та характер міжрелігійної взаємодії.

Формування й відтворення релігійних стереотипів в Україні має складну історичну зумовленість, пов'язану з домінуванням православної традиції, тривалим періодом радянської атеїстичної політики, ідеологічною маніпуляцією релігійними наративами, а також пострадянськими процесами відродження релігійного життя. Значна частина стереотипних уявлень щодо православ'я, католицизму, протестантизму та ісламу сформувалася під впливом конфліктних історичних наративів, міфологізованих архетипів і політизованих інтерпретацій релігії, які продовжують функціонувати в масовій свідомості, часто поза межами раціональної рефлексії.

Метою статті є комплексний релігієзнавчий аналіз релігійних та етнорелігійних стереотипів як структурних елементів релігійної свідомості, виявлення механізмів їх формування, функціонування і трансформації у сучасному українському суспільстві.

Стан наукової розробки проблеми. Проблематика релігійних та етнорелігійних стереотипів у сучасному гуманітарному дискурсі розробляється в межах релігієзнавчої, філософської, соціологічної, психологічної та культурологічної наукових традицій, що зумовлює міждисциплінарний характер відповідних досліджень. В українському релігієзнавстві проблема релігійних стереотипів розробляється переважно в межах досліджень міжконфесійних відносин, конфесійної ідентичності та трансформацій релігійної свідомості в пострадянський період. Наукові представники Української асоціації релігієзнавців відіграють важливу роль у формуванні методологічних основ сучасного українського релігієзнавства, розумінні взаємозв'язку релігії, культури й ідентичності. Разом із тим більшість наявних праць зосереджується на описі конкретних проявів стереотипів або їхніх соціальних наслідків, залишаючи поза увагою системний аналіз механізмів їх формування, відтворення та трансформації у структурі релігійної свідомості.

Дискусії та результати дослідження. Уявлення соціокультурної та релігійної спільноти про навколишню дійсність знаходять своє узагальнене вираження у картині світу, яка виконує функцію концептуального впорядкування й символічної систематизації уявлень, образів і смислів. У релігієзнавчому вимірі ця картина світу репрезентується через феномен ментальності, що постає одним із базових чинників формування релігійної свідомості, релігійного досвіду та моделей сакральної інтерпретації буття. У сучасному науковому дискурсі ментальність переважно розглядається як багатовимірний феномен свідомості, вкорінений у конкретних історичних, культурних і конфесійних контекстах [1, с. 106]. Дослідники трактують її як форму прояву колективної або групової свідомості в часово-просторовій перспективі, наголошуючи на взаємодії вроджених, набутих і традиційно закріплених компонентів, серед яких етноконфесійний чинник посідає особливе місце.

У релігієзнавстві ментальність розглядається як механізм соціальної та символічної актуалізації етнічних і релігійних архетипів у межах певних історичних епох. Вона постає специфічною формою суспільної свідомості, через яку здійснюється трансляція сакральних смислів, релігійних уявлень і нормативних моделей поведінки. У філософсько-релігієзнавчому зрізі ментальність можна окреслити як своєрідний смисловий горизонт або символічний контекст, у межах якого формується особливий спосіб сакралізованого «прочитання»

світу, інтерпретації трансцендентного та осмислення взаємодії людини з надприродною реальністю [2, с. 823]. Саме в цьому горизонті конститується унікальний тип релігійного світобачення, притаманний конкретній культурі або конфесійній традиції.

За своїм змістом ментальність є інтегративною структурою, що поєднує систему цінностей, релігійних символів, міфологем, догматичних уявлень, а також свідомих і підсвідомих переживань, емоційних станів, установок і стереотипів. У сукупності ці елементи визначають здатність індивідів і спільнот не лише сприймати сакральну реальність, а й діяти відповідно до певних релігійно зумовлених норм, ритуальних практик і моделей соціальної поведінки. Ментальність виступає посередником між релігійною доктриною, символічними формами віри та повсякденним релігійним досвідом.

Взаємозв'язок ментальності та стереотипів постає складним, багатовимірним і методологічно значущим об'єктом аналізу в межах релігієзнавчих і соціокультурних досліджень. У цьому контексті доцільно розрізняти кілька рівнів стереотипних уявлень. По-перше, так звані внутрішні стереотипи, за допомогою яких спільнота конструює уявлення про саму себе загалом, а також про власні територіальні, соціальні чи станові сегменти [3, с. 232]. По-друге, зовнішні стереотипи, що відображають те, як цю спільноту інтерпретують інші народи, які риси їй приписують і яких моделей поведінки від неї очікують [4, с. 195]. По-третє, особливу групу становлять стереотипи, сформовані певним народом щодо інших народів, адже аналіз таких уявлень дає змогу реконструювати не лише образ «іншого», але й глибинні риси самосприйняття та ідентичності спільноти, що продукує ці стереотипи [3, с. 166]. Таким чином, взаємодія ментальності та стереотипів має двосторонній характер і розгортається у кількох взаємопов'язаних площинах.

У першій площині взаємозв'язку ментальності виступає детермінантою формування стереотипів. Глибинні ментальні установки зумовлюють усталені моделі поведінки, способи діяльності, стилі життя як окремих індивідів, так і соціальних груп та спільнот. Цей процес відбувається здебільшого спонтанно, без рефлексивного усвідомлення, як результат тривалої історичної інтеріоризації цінностей, норм і символічних структур. У такому разі стереотипи є вторинним продуктом ментальності, її зовнішньою, узагальненою формою соціального прояву.

Друга площина взаємодії полягає у зворотному впливі стереотипів на ментальність. Набуваючи широкого суспільного поширення та нормативного статусу, стереотипи здатні модифікувати вже наявні риси ментальності посилювати одні з них, послаблювати інші або ж поступово витіснити традиційні смисли новими [6, с. 56]. У цьому випадку стереотипи перестають бути лише відображенням ментальних структур і починають виконувати функцію чинника їх трансформації.

Окрему площину становить цілеспрямоване, штучне конструювання стереотипів, яке здійснюється в межах ідеологічних, політичних або релігійних стратегій впливу на суспільну свідомість. У таких випадках до реальних або умовно наявних рис ментальності додаються смислові елементи, що істотно спотворюють або змінюють їхній первинний зміст. Подібні конструкції, функціонуючи як своєрідні символічні структури, поширюються через масову комунікацію, пропаганду, освітні й релігійні інституції та за умови резонансу з колективною свідомістю швидко набувають масового характеру.

Ментальні стереотипи зазвичай ґрунтуються на фіксації наявності або відсутності певної якості, яка оголошується характерною для всього народу або його окремого прошарку. Вони можуть мати позитивне, нейтральне або негативне забарвлення, однак у більшості випадків їхній вплив на ментальність є деструктивним [7, с. 54]. Це зумовлено тим, що стереотипи рідко відзначаються об'єктивністю, натомість сприяють формуванню

упереджених оцінок і спрощених схем сприйняття соціальної та релігійної реальності. У релігієзнавчому вимірі такі стереотипи часто функціонують як кліше, міфи або символічні ярлики, що сприймаються як даність навіть у разі їхньої повної невідповідності емпіричній дійсності. Подібне некритичне засвоєння інформації не лише гальмує розвиток аналітичного мислення, але й нерідко стає джерелом соціальної напруженості, агресії, фобій та інших негативних афективних станів.

У процесі формування стереотипів широко застосовується повна або часткова підміна понять, що призводить до створення симулякрів як смислових конструкцій, відірваних від реального змісту, але здатних ефективно функціонувати у просторі масової свідомості. За умови потрапляння на підготовлений соціокультурний ґрунт такі симулякри швидко поширюються, набуваючи статусу загальноприйнятих уявлень.

У глибинному підґрунті ментальності, як зазначає К. Юнг, перебувають архетипи як універсальні психічні структури, що є згорнутою формою архаїчних міфів про героїв, випробування та долю. Ці архетипні образи постають результатом акумульованого досвіду незліченних поколінь і становлять психічний осад типових людських переживань [8, с. 14–15]. Оскільки архетипи пов'язані з базовими потребами, емоціями та стереотипами сприйняття, мислення й поведінки, вони виявляють високу стійкість і практично не піддаються радикальним змінам у процесі культурно-історичної еволюції.

Домінування міфологічних уявлень у ранніх суспільствах зумовлювало формування специфічного типу ментальності, наповненої сакральними смислами та цінностями. У межах архаїчної картини світу релігійні вірування й культові практики виконували нормативну функцію, через них формувалися уявлення про належне і неналежне, закріплювалися правила, заборони та норми поведінки, які виступали первинними формами соціальних і релігійних цінностей [8, с. 16]. Саме у структурі релігійного культу виникла феноменологія «співпричетності», почуття онтологічної єдності індивіда зі спільнотою та сакральним порядком світу, яку можна розглядати як одну з найдавніших і базових форм прояву ментальності.

Стереотипи релігійного мислення, що формуються внаслідок інтенсивного переживання релігійних почуттів та афективних станів, визначають рівень і глибину релігійної ідентичності на індивідуальному й груповому рівнях. У процесі інтеріоризації норм, приписів і регулятивних принципів конкретної релігійної системи в особистості поступово виникають і закріплюються стереотипізовані моделі поведінки, які починають виконувати функцію практичних орієнтирів у повсякденному та ритуальному житті.

Спираючись на трактування релігійної ідентичності, яка постає як синтез ключових елементів релігійної культури, можна констатувати тісний взаємозв'язок релігійних стереотипів з архетипами, міфологемами, забобонами та нормативними установками [9, с. 15]. Процес формування та відтворення релігійної ідентичності охоплює складний комплекс знакових, символічних, образних і ціннісних компонентів, що забезпечують цілісність конфесійного світобачення. Кожна релігійна система пропонує власну когнітивну модель світу, в межах якої здійснюється розмежування «свого» і «чужого» на основі сакральних цінностей та стереотипних уявлень. Ідентифікуючи себе з певною конфесією, віруючий водночас співвідносить власне «Я» зі знаково-символічним, ідейно-образним та ціннісно-смысловим простором відповідної релігійної традиції.

Релігійні стереотипи функціонують у суспільстві як сукупність відносно вузьких, спрощених припущень, що асоціюються з певною конфесією або релігійною спільнотою. Попри те, що конфесійна свідомість володіє широким інтерпретаційним потенціалом, вона водночас постає аксіолого-сотеріологічною основою конкретного типу духовності,

її смисловим осердям і світоглядним імперативом. У макровимірі конфесійна свідомість може бути охарактеризована як своєрідний культурно-генетичний код нації, народу або цивілізації, відповідність або невідповідність якого конкретно-історичним умовам здатна виступати визначальним чинником суспільного розвитку або, навпаки, регресу. Незважаючи на численні позарелігійні чинники впливу, конфесійна свідомість зберігає чітко виражену домінуючу спрямованість, що полягає в орієнтації її цільових настанов на трансцендентну, божественну сферу.

У структурі релігійного стереотипу виокремлюються щонайменше два ключові компоненти. Перший – емоційний, який містить позитивні або негативні оцінки рис, які приписуються певному індивіду чи спільноті. Другий – пізнавальний, який охоплює сукупність уявлень, знань і описових характеристик, що асоціюються з конкретною спільнотою або її представниками, часто через порівняння з іншими. Хоча обидві складові стереотипу не є абсолютно сталими, емоційні оцінки зазвичай зазнають змін швидше, ніж пізнавально-описові елементи. Саме тому когнітивний компонент стереотипів виявляється більш інерційним і стабільним. Важливим у цьому контексті є не стільки питання про раціональність або ілюзорність стереотипного змісту, скільки спосіб інтерпретації об'єкта, його включення в базову опозицію «ми / вони», «свій / чужий». Щодо емоційної складової, то в наукових дослідженнях висловлюється думка про її роль як одного з підґрунтів релігійного фундаменталізму, оскільки саме афективна насиченість стереотипів здатна посилювати нетерпимість і радикалізацію релігійної свідомості [10, с. 133].

Очевидно, що взаємодія двох або кількох релігійних систем неминуче супроводжується процесами формування, трансформації або руйнації стереотипів. Оскільки суб'єкти соціальної взаємодії зазвичай оперують не адекватними та повними знаннями про представників іншої релігії, а фрагментарними й викривленими образами, сконструйованими з актуалізованих у конкретний момент компонентів, виникають передумови для формування релігійних гетеростереотипів [11, с. 101]. Останні постають як сукупність оцінних суджень, що продукуються представниками однієї релігійної спільноти щодо інших конфесій та їхніх послідовників. Характер цих гетеростереотипів (позитивний чи негативний) значною мірою залежить від історичного досвіду міжконфесійної взаємодії, конфліктів або співіснування, що визначає їхній вплив на міжрелігійні відносини та соціальну стабільність [12, с. 230].

Актуальними для сучасного українського суспільства залишаються православні стереотипи, які істотно впливають на конфесійну свідомість, релігійну ідентичність та міжконфесійні взаємини. У суспільній свідомості православ'я часто пов'язується з процесами духовного відродження України. Після тривалого періоду державної атеїзації саме православна традиція значною мірою виконала консолідувальну функцію у процесі пошуку та переосмислення національної ідентичності. Для значної частини українців православ'я постає не лише як конфесійна належність, але і як символічне втілення історії, мови та культури народу. Унаслідок цього релігійна ідентичність нерідко ототожнюється з етнічною: належність до українського (руського) етносу автоматично асоціюється з православ'ям.

Становлення Православної церкви України (ПЦУ) стало одним із ключових чинників трансформації усталених православних стереотипів у сучасному українському релігійному просторі, насамперед тих, що були пов'язані з категорією канонічності. Упродовж тривалого часу, як засвідчує Л. Филипович, у межах буденного рівня православної свідомості в Україні домінувала модель сприйняття, згідно з якою канонічним визнавалося виключно те православ'я, що перебувало у євхаристійній єдності з Московським патріархатом, тоді як інші православні структури маркувалися як «неблагодатні» або «розкольницькі» [13, с. 423]. Цей стереотип був глибоко вкорінений у колективній пам'яті,

релігійній психології та конфесійній соціалізації віруючих і тривалий час визначав логіку оцінювання внутрішньо-православних процесів.

Інституційне оформлення ПЦУ та її визнання з боку частини помісних православних церков спричинили поступову деконструкцію означеного стереотипу, оскільки саме поняття канонічності перестало бути однозначно пов'язаним із юрисдикцією Московського патріархату. Водночас цей процес не має швидкого характеру. Навпаки, він виявив глибинну інерційність релігійних стереотипів, які, будучи складовою ментальності та буденної релігійної свідомості, чинять опір раціональним аргументам, богословським поясненням і навіть формальним канонічним рішенням. Саме тому подолання стереотипу «неканонічності» ПЦУ виявилось складнішим завданням, ніж трансформація міжконфесійних упереджень щодо католицизму, протестантизму чи інших релігійних традицій.

Формування негативних гетеростереотипів у релігійній сфері відбувається за логікою контрастного мислення, коли спочатку у свідомості закріплюється негативна установка щодо «чужого» або «не свого», а згодом вибудовується відповідна когнітивна схема його інтерпретації. Такі гетеростереотипи підживлюються конфліктогенними прецедентами взаємодії з «ворогами» чи «іновірцями», що накопичувалися в історичному досвіді та фіксувалися в колективній пам'яті, впливаючи на міжпоколінну трансмісію упереджених уявлень. За спостереженням Л. Филипович, негативне ставлення до католиків серед значної частини українців має здебільшого підсвідомий, неаргументований характер і пояснюється радше інерцією застарілих історичних наративів, посилених традицією радянської антикатолицької пропаганди [14].

Центральним мотивом сучасних ідентифікаційних дискусій в Україні залишається жорстка, часто ідеологізована демаркація між християнським Сходом і Заходом. У межах цього дискурсу домінує переконання про протистояння «православного Сходу» «агресивному Заходу», з яким ототожнюється католицизм і протестантизм. На цьому тлі Греко-католицька церква нерідко позиціонується як єдина конфесійна спільнота, що прагне подолати цю дихотомію, апелюючи до своєї історичної місії поєднання християнського Сходу і Заходу. Водночас і щодо греко-католиків у суспільній свідомості сформувалися стійкі стереотипи, пов'язані з уявленнями про їхню «надмірну» релігійність та яскраво виражену національну ідентичність.

Попри значну кількість релігійних стереотипів, що сформувалися ще в дорадянський і радянський періоди та продовжують функціонувати в сучасному суспільному просторі, доцільно зосередити увагу на найбільш поширених стереотипах, актуалізованих у сучасному українському соціокультурному й конфесійному контексті. Серед усього спектра таких уявлень особливої поширеності набув комплекс стереотипів, пов'язаних із католицизмом. У масовій свідомості й досі зберігається вороже ставлення до католиків, що значною мірою є наслідком тривалої антикатолицької пропаганди радянської влади. Навіть у пострадянський період продовжують циркулювати негативні наративи щодо ієрархів, католицького чернецтва та Ватикану, який традиційно репрезентувався як «антикомуністичний центр». Усе це істотно ускладнило процес відродження Католицької церкви в Україні в період незалежності [13, с. 421].

Водночас зростання кількості католицьких громад у незалежній Україні, активна діяльність чернечих орденів і духовенства поступово сприяють трансформації суспільних уявлень про католицизм. Дослідники, які системно аналізують релігійне життя країни, фіксують процес руйнування багатьох усталених стереотипів, особливо в західних регіонах України, де сформувалися практики солідарної міжконфесійної співпраці. В інших регіонах ситуація виявилася складнішою, зокрема у зв'язку з проблемами повернення культових

споруд, які історично належали Римо-католицькій церкві. Важливу роль у виникненні конфліктів відіграли соціальні установки представників влади, які залишалися носіями стереотипних уявлень про РКЦ. У цих умовах утвердилася думка про «генетичну чужість» католицизму духовній традиції українського народу, попри зростання кількості католицьких вірян і появу нових громад [4, с. 197]. Показовим є також мовно-символічний рівень стереотипізації. Саме слово «католик» у масовій свідомості нерідко етимологізується від слова «кат», а образ католика ототожнюється з «поляком», який в історичній пам'яті асоціюється з пануванням і утисками православ'я.

Подібна ситуація спостерігається і щодо протестантських конфесій. У масовій свідомості українців закріпилися уявлення про протестантів як «чужих», існування яких в Україні нібито можливе лише завдяки фінансовій підтримці з боку західних країн. Протестантизм часто сприймається як суто іноземне явище, позбавлене історичних і культурних коренів в українському соціальному просторі, а отже, як таке, що не має легітимних підстав для широкого поширення [15]. Навіть саме поняття «український протестантизм» викликає значний опір, критику та неприйняття в суспільному дискурсі.

До чинників формування релігійних стереотипів належать і догматичні системи, у межах яких окремі уявлення віруючих про Бога та сакральну реальність підносяться до статусу незмінних істин. Водночас, на відміну від догматів, стереотипи мають динамічну природу, оскільки конструюються на основі змінної інформації та залежать від історичних обставин, соціальних контекстів і культурних впливів. Принципова відмінність між стереотипом і догматом полягає в онтологічній незмінності істини останнього. Догматичні положення ґрунтуються не на суб'єктивних судженнях окремих осіб, а на авторитеті Святого Письма та нормативній силі церковної традиції; будь-яке відхилення від Символу віри інтерпретується як порушення чистоти віровчення [12, с. 232]. Догмати не зазнають змістових змін чи доповнень, а лише отримують нові тлумачення відповідно до конкретно-історичних умов, зберігаючи незмінним свій сутнісний зміст.

У науковому дискурсі поширеною є позиція, згідно з якою стереотипи постають результатом взаємодії теоретичного рівня свідомості з підсвідомими психічними механізмами. У цьому контексті розмежування між стереотипом і догматом можна пояснити їхнім функціонуванням на різних рівнях релігійної свідомості, між якими існує сталий взаємовплив. Такий взаємозв'язок виявляється у процесах формування, поширення та відтворення релігійної ідеології, що спирається на релігійну психологію віруючих. Трансформація соціальних умов існування релігії зумовлює зміни у структурі релігійної психології, які, своєю чергою, відбиваються на ідеологічних формах релігійної свідомості.

Висновки. Релігійні й етнорелігійні стереотипи постають як складні соціокультурні утворення, що формуються в структурі ментальності, релігійної свідомості та історичної пам'яті, виконують регулятивну й ідентифікаційну функції, впорядковують конфесійну реальність і забезпечують відтворення стійких моделей релігійного мислення та поведінки в межах спільноти. Релігійні й етнорелігійні стереотипи мають багатовимірну структуру, що поєднує когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти, а їхня стійкість зумовлена глибиною вкоріненістю в ментально-архетипних структурах колективної свідомості та механізмах релігійної соціалізації. Водночас вони не є статичними утвореннями, а зазнають трансформацій під впливом історичних змін, соціальних викликів і конфесійних процесів, що принципово відрізняє їх від догматичних істин, незмінних за своїм сутнісним змістом.

Особливого значення в сучасному українському контексті набуває проблематика православних стереотипів, пов'язаних із категорією канонічності. Упродовж тривалого часу ці уявлення функціонували як нормативні орієнтири буденної православної

свідомості та визначали характер конфесійної ідентифікації. Становлення Православної церкви України актуалізувало процеси переосмислення таких уявлень, водночас виявивши їхню інерційність і глибоку пов'язаність із історично сформованими моделями конфесійної легітимності. Релігійні стереотипи відіграють амбівалентну роль у формуванні релігійної ідентичності. З одного боку, вони сприяють консолідації спільноти та стабілізації системи цінностей, з іншого – можуть посилювати конфесійну поляризацію, відтворювати упередженість і ускладнювати міжконфесійні взаємини. Усвідомлення природи та механізмів функціонування релігійних стереотипів створює підґрунтя для розвитку культури міжконфесійного діалогу та формування більш зрілого сприйняття релігійного різноманіття в сучасному українському суспільстві.

Список використаної літератури

1. Поліщук І. Поняття «національна ментальність». *Вісник Національного університету Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Серія: Політологія*. 2017. № 2 (33). С. 105–113.
2. Історія філософії. Словник / За заг. ред. В. І. Ярошевеця. Київ : Знання України, 2006. 1200 с.
3. Андрущенко В. П., Горлач М. І. Соціальна філософія: Короткий енциклопедичний словник. Київ – Харків : Рубікон, 1997. 400 с.
4. Клімук І. Українські релігійні стереотипи в контексті формування сучасної релігійної ідентичності. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки*. 2013. № 27. С. 193–198.
5. Гнатенко П. І. Національна ідентичність та історична пам'ять. *Грані*. 2018. Т. 21 (10). С. 164–169.
6. Гордійчук О. Ментальність у добу глобалізації : монографія. Житомир : Вид-во «НОВОград», 2021. 372 с.
7. Благий В. Вплив релігійних стереотипів на психоемоційний стан людини під час стресу та травматичних подій. *Філософія та управління*. 2025. № 6 (10). С. 51–56.
8. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Переклала з німецької Катерина Котюк; науковий редактор українського видання Олег Фешовець. 2-ге опрац. вид. Львів : Видавництво «Астролябія», 2018. 608 с.
9. Сміт Е. Національна ідентичність. Пер. з англ. П. Таращука. Київ : Основи, 1994. 224 с.
10. Пророк Н. В., Царенко Л. Г., Бойко С. Т. Релігія як ціннісно-смысловий ресурс у ситуації війни. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2025. № 1. С. 129–137.
11. Борейко Ю. Релігійний стереотип як феномен повсякденності. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки. Сер.: Філософські науки*. 2016. № 9. С. 99–105.
12. Борейко Ю. Повсякденність українського православного вірянина : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 380 с.
13. Филипович Л. Стереотипи в релігійній сфері: різноманітність змістів і одноманітність форм. *Університетські наукові записки*. 2009. № 3. С. 419–423.
14. Филипович Л. Українські релігійні стереотипи та їх вплив на процеси культурної ідентифікації сучасних українців: європейський та альтернативний вектори. URL: https://risu.ua/ukrajinski-religiyni-sterootipi-ta-jih-vpliv-na-procesi-kulturnoji-identifikaciji-suchasnih-ukrajinciv-yevropeyskiy-ta-alternativniy-vektori_n27967 (дата звернення: 08.12.2025).
15. Левін Д. Сучасний євангельський протестантизм в Україні: перспективи і актуальність наукових досліджень. *Інформаційний вебсайт Церкви Адвентистів Сьомого Дня в Україні*. URL: <https://info.adventist.ua/suchasnyj-yevangelskyj-protestantyzm-v-ukrayini-perspektyvy-i-aktualnist-naukovyh-doslidzhen/> (дата звернення: 08.12.2025).

RELIGIOUS STEREOTYPES AS A FACTOR IN THE FORMATION OF CONFESSIONAL IDENTITY IN UKRAINE

Oleh Sokolovskyi

*Zhytomyr Ivan Franko State University,
Faculty of History, Law and Public Administration,
Department of Philosophy and Political Science,
Velyka Berdychivska Str., 40, 10008, Zhytomyr, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-2228-3040>*

Yuliia Lysetska

*Zhytomyr Ivan Franko State University,
Educational and research institute of foreign philology
Department of English Philology and Translation
Velyka Berdychivska Str., 40, 10008, Zhytomyr, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-6747-5858>*

The article analyses religious and ethno-religious stereotypes as structural elements of mentality, religious consciousness, and confessional identity within the contemporary Ukrainian sociocultural space. The theoretical and methodological framework of the study is based on an integration of religious studies, philosophical-anthropological, and sociocultural approaches, which makes it possible to interpret stereotypes as multidimensional formations rooted in historical memory, archetypal structures of collective consciousness, and practices of everyday religiosity. The cognitive, emotional-affective, and behavioral components of religious stereotypes are identified, and their functional relationship with doctrinal structures, ritual practices, and mechanisms of religious socialization is examined.

The article explores the specific features of stereotyping processes in Orthodox, Catholic, and Protestant contexts, taking into account the historical, confessional, and social factors that shape and reproduce these processes. The role of mass media, public discourse, and confessional narratives in consolidating biased representations of “one’s own” and “the other,” as well as in transmitting stereotyped models of religious thinking and behavior, is outlined. Particular attention is paid to the analysis of intra-confessional and inter-confessional stereotypes that influence the character of religious communication and confessional interaction in Ukraine.

It is argued that ethno-religious stereotypes constitute an important factor in the construction of individual and collective religious identity, as they delineate the symbolic boundaries of the community, structure perceptions of religious belonging, and ensure mechanisms of its self-reproduction. At the same time, the ambivalent nature of religious stereotypes is emphasized: while performing stabilizing and integrative functions, they may also generate confessional polarization and complicate processes of interreligious dialogue. The article concludes by stressing the need for further religious-studies-oriented reflection on the phenomenon of religious stereotypes in the context of ongoing transformations of the contemporary Ukrainian religious landscape.

Key words: religious stereotypes, ethno-religious stereotypes, mentality, religious consciousness, confessional identity, Orthodoxy, Catholicism, Protestantism, interconfessional relations.

Дата першого надходження статті до видання: 22.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026